

PIRATI PRED VRATI

mag. Franci Pivec

franci.pivec@izum.si

Povzetek

"Copyright" je ureditev, nastala v kapitalizmu za nadzorovanje tiska, ki se uporablja tudi kot podlaga za lastniško prisvajanje rezultatov intelektualne dejavnosti. V razmerah informacijske družbe je to anahronizem, ki ogroža razvoj znanosti, kulture, izobraževanja in drugih področij, ki temeljijo na informacijah, idejah in znanju. Marx je to obdelal v Grundrisse v okviru koncepta "general intellect". Privatizacija znanja nikoli ni koristila razvoju in na srečo so se ji lahko cela področja izognila, kar pa lahko digitalna tehnologija prepreči s popolnim nadzorom. Nužen je prehod na "copyleft", ki je lahko postopen s širjenjem izjem v pravu intelektualne lastnine oz s Creative Commons. Smer takih sprememb nakazuje odprta koda pri računalniški programski opremi, ki uveljavlja skupno dobro kot osnovo družbenega blagostanja. Prehod na novo ureditev za avtorje ni tveganje, saj sedanja ureditev v resnici sploh ne varuje avtorjev, ampak posrednike, ki jih ne motivirata ustvarjanje in razvoj skupnosti, ampak dobiček. Zato je njihov odpor spremembam močan in bo v prihodnje še hujši, kar terja močnejšo povezanost nosilcev nove ureditve, ki morajo nastopati pod anatemo piratstva.

Ključne besede: "copyright", "copyleft", pravo intelektualne lastnine, "general intellect", privatizacija znanja, skupno dobro, odprta koda

1. Kapitalizem in avtorstvo

Zaščita pravice razmnoževanja avtorskih del je iznajdba kapitalizma in uresničljiva le znotraj kapitalistične ureditve. (Bettig, 1996) Njeno rušenje je ogrožanje kapitalizma, zato so protiukrepi veliko hujši kot bi pričakovali glede na njen ekonomski pomen. Sam Bill Gates vneta svari, da je odprta koda kot oblika preseganja prepovedi razmnoževanja programske opreme komunistično seme, ki ga je treba v kali zatreti. (Wallace, 1997)

Presenetljivo je, da kdo sploh še računa s strahom pred komunizmom, kar pa vendarle potrjuje, da je bil bolj kot ljudem v ponesrečenih komunističnih državah, potreben kapitalistom za ustrahovanje lastnih ljudi in za upravičevanje enostranskih političnih ravnanj. Zlahka so prikrili, da se tudi kapitalizem spreminja, kar konkretno velja tudi za avtorsko pravo v njegovem okviru, ki je zaostalo za razvojem. George Dafermas (2005), prepričan Castellsov somišljenik, je sedanje stanje označil kot informacijski kognitivni kapitalizem, ki ima naslednjih pet značilnosti:

- Klasični ekspanzionizem se je izčrpal in z njim so prešle tudi oblike prvobitne akumulacije. Ruši se mit nezaustavljive gospodarske rasti in spektakularno materialno izobilje vse pogosteje odstopa mesto nematerialnim vrednostim. Kapital se je zalezal celo v subkulture, jih spremenil v "industry of cool" in jih donosno trži.
- Ko gre za IKT, bistveni del razvoja ni več pod nadzorom kapitala, ampak se dogaja v prostovoljnih krogih talentiranih ljudi, ki mu namenijo ves svoj čas in sposobnosti, ne da bi pričakovali zaslužek. Niti ne vedo, da so avantgarda sodobne revolucije znanja. Kapitalisti si brez pomislekov prilaščajo njihovo znanje, strahotno pa vreščijo, ko jim mimogrede vlomijo v kakšen njihov program.
- Vse večji delež zelo bistvene programske opreme nastaja brez posredništva kapitala kot produkcija socialnih omrežij. Teoretiki, ki ne poznajo Marxa, imajo s tem resne težave in si izmišljajo nova imena kot so "kapitalski komunizem" in podobno. Sodelovalne mreže za razvoj odprte kode ne potrebujejo menjalne vrednosti, ker se njihovi produkti pretakajo brezplačno. Nagrada, ki jo pričakujejo, je priznana avtorstvo najboljše rešitve problema, kar je paradoks, saj se morajo za svoj prostor pod soncem boriti prav z "zaščitniki" avtorskih pravic, ki bi jih radi za prvim vogalom okradli za njihovo delo. V Marxovem jeziku bi rekli da se je v primeru odprte kode "pošast živega dela" osamosvojila in ne priznava kapitalističnega imaginarija prava intelektualne lastnine. (Söderberg, 2004) Pokazalo se je, da je pravo intelektualne lastnine namenjeno predvsem nadziranju ljudi v produkcijskem procesu znotraj ali izven korporacij. Bitka se je šele začela in nihče ne ve, ali je "pošast živega dela" odprto-kodnih programerjev in njim sorodnih ustvarjalcev že dovolj močna, da lahko zruši splošno indoktriniran in državno podpiran drakonski režim intelektualne lastnine.
- Informacijski kognitivni kapitalizem seveda nima nič proti neplačanemu delu. Antonio Negri (1984) je že zdavnaj odkril cele armade "internih marginalcev", i so prisiljeni "volontirati" za kapitaliste. Še nobena generacija izobražencev ni doživela tolikšne brezposelnosti in negotove začasne zaposlenosti kot sedanja. Brezplačna ali minimalno plačana ponudba dela postaja običajna pot do redne zaposlitve.
- Tehno-strukture so pojav pol-avtonomnih strokovnjakov, brez katerih kapitalisti ne znajo voditi sodobnih proizvodnih oz. poslovnih procesov. Najpogosteje se kot nekakšen "nov razred" hitro odmaknejo od "digitalnega proletariata", ki so mu še nedavno sami pripadali. Ograjujejo se v posebne enklave in se oglašajo v javnosti s pogledi, ki so vzrok globokega razočaranja in skrbi zaradi njihovega pomanjkanja slehernega občutka za solidarnost s skupnostjo.

2. Marxov koncept "general intellect"

Marxove filozofsko-ekonomske študije še vedno veljajo za najprodornejše kritične znanstvene analize kapitalizma in če je soočenje s pravom intelektualne lastnine obenem soočenje z bistvom kapitalizma, je iskanje podlag pri Marxu pričakovan korak.

Dogmatizacija Marxa za potrebe komunističnih režimov in potvarjanje njegovih teorij v banalni ekonomski ali tehnološki determinizem, je lahko ovira pri luščenju njegovih spoznanj, ki so važna za razumevanje postindustrijskega razvoja. Njegovi pogledi na pomen informacij so zato toliko bolj presenetljivi. (Mosco/Wasko, 1988) Omogočajo nam prepoznavanje socialne konstrukcije informacij. Marx je bil še posebej pozoren na ambicijo kapitala, da bi s pomočjo informacij – enako kot s pomočjo strojev in tehnologij sploh – lažje obvladoval živo delo. Posledica je bilo padanje cene delovne sile in rast izdatkov za fiksni kapital, kamor spadajo tudi informacije, skupaj s tehnologijo za njihovo procesiranje. (Söderberg, 2002)

V Grundrisse je Marx podrobno razčlenil razmere v produkciji in ugotovil, da prihodnji razvoj ne bo več v tolikšni meri odvisen od števila zaposlenih delavcev, kolikor od ravni znanja in tehnološkega napredka ter njune uporabe v produkciji. (Marx, 1974) Iz znanega "fragmenta o stroju" izhaja njegov "obči razum": "Razvoj fiksnega kapitala kaže, do katere stopnje je obče družbeno znanje postalo neposredna produkcijska sila in do katere stopnje so tudi pogoji družbenega življenja že pod nadzorom »general intellect« ter se spreminjajo skladno z njim." Marx je uporabil angleški izraz, ki ga nikoli ni prevajal. Odprli so se mu povsem novi vidiki osvobajanja, ki niso več izhajali iz boja za krajši delovni čas, ampak iz padajoče profitne mere, povezane z avtomatizacijo. V komunizmu delo ne bo skrajšano ali celo odpravljeno, ampak se bo spremenil njegov značaj in ljudje se mu bodo predajali v celoti kot delovanju znotraj "občega razuma". Očitno je ta "general intellect" nekaj zelo drugačnega od običajnega živega dela, ker vključuje formalno in neformalno znanje, domišljijo, etične usmeritve, mentaliteto itd.. Treba ga je razumeti dobesedno kot razum in ne kot neko delovno opravilo na podlagi naučenega postopka. Nikakor pa Marx ni imel v mislih kakšne "meritokracije", ki bi se povzpela delavcem za vrat in se vsiljevala kot "nov razred".

Seveda je "general intellect" posplošitev, vendar ima realno osnovo in praktične posledice. Zajema znanje, informacije in epistemološke paradigme. In je neposredna produkcijska sila. Prosto pretakanje znanja in informacij je podlaga za sleherno razvitejše praktično delovanje. Marx je poudarjal dva tehnološka sistema, ki sta še posebej odločilna pri aktiviranju "občega razuma" in sicer avtomatizacijo ter transportno-komunikacijsko mrežo, pri kateri napoveduje, da bo "izničila prostor s časom".

Nick Dyer-Witherford (2003) meni, da je "general intellect" globokoumna napoved sodobne družbe znanja s produkcijskimi timi, inovacijskimi okolji in akademsko-podjetniškimi partnerstvi, ki se dogajajo na svetovnem računalniškem spletu. Neoliberalizem bi si seveda želel, da bilo vse to razumljeno kot svetovni trg, na katerem se kapitalizem vrti kot "perpetuum mobile".

Marx je že v "Ekonomko-filozofskih rokopisih 1844" razmišljal o generičnem bitju, kar je enako človeštvu, ki se je dokopalo do samozavedanja in prav zanj velja, da premore "general intellect". V knjigi "Cyber-Marx" je Dyer-Witherford (1999) podrobneje izrisal neke vrste "mrežni komunizem", temelječ na "državljskih plačah" in na prostem dostopu do digitalnih omrežij, na katerih poteka proizvodnja. To naj bi bila "družba občega razuma", v kateri bi plačano delo izgubilo pomen in bi se ljudje odločali za bolj premišljeno družbeno organizacijo proizvodnje ter distribucije dobrin. Prej kot v svet ekskluzivne tehnizacije življenja, bi nas to pripeljalo do spoznanja, da je treba najprej zadostiti temeljnim potrebam človeštva po hrani, vodi, zdravju, bivališču, pisanju, branju .. S tem pa je tudi že pojasnjeno, zakaj je treba brezobzirnost svetovnega trga nadomestiti z "general intellect".

Dyer-Witherford je svoj prikaz Marxovih pogledov na vlogo tehnologij sklenil z ugotovitvijo, ki ji bomo sledili v nadaljevanju članka: "Ko kapital uvaja nove tehnologije, potencialno sprošča velike presežke časa, s čemer nenamerno odpira perspektivo osvobajanja dela in na ta način vse bolj razširjene nove komunikacijske tehnologije nehote namenja drugačnim uporabam... Elektronske komunikacije z zmanjšanjem potrebnega časa za cirkulacijo informacijskih dobrin, omogočajo dve

diametralno nasprotni opciji. Možna je radikalna intenzifikacija komercializacije s pomočjo plačljivih storitev in nadzorovanja uporabnikov, ali pa bistveno stanjšanje blagovne forme s splošno odpravo pravic elektronske lastnine." (Dyer-Witherford, 1999, 203) Omenjene druge opcije kapitalizem sam od sebe ne bo nikoli izbral, ampak bo dosledno negiral njen obstoj.

3. Privatizacija znanja

V industrijski dobi sta bila material in energija glavna nosilca menjalne vrednosti, ki jima je treba dodati še transportiranje oz. infrastrukturo. Ko menjalna vrednost izvira iz informacij, pridejo v ospredje tehnologije za njihovo obdelavo. "Informacijska mreža postane tovarna in distribucijski kanal menjalne vrednosti". (Hard/Negri, 2003)

Vzporedno z naraščanjem pomena informacij in znanja za produkcijo kapitala, narašča pritisk na njihovo privatizacijo. V klasični ekonomski teoriji so informacije obravnavali kot dobrino brez tržne vrednosti, podobno zraku. Da so vseeno pisali zakone o "copyrightu", ni naročala ekonomija, ampak politika, ki je hotela nadzirati tisk. Informacijski kapitalizem je to dejstvo potvoril in zakonodajo o avtorskih pravicah zlorablja za splošno olastnjenje znanja po vzorcu materialne posesti.

Privatizacija znanja ima dalekosežne posledice:

- znanost je postala odvisna od komercialnih interesov; (Nelkin, 1984)
- izobraževalni sistem se mora samoomejevati pri prenašanju znanja prihodnjim generacijam; (Noble, 1998)
- pogloblja se diskriminacija pri dostopu do informacij in znanja; (Rifkin, 2000)
- širi se nadzorovanje ljudi kot potencialnih kršiteljev avtorskih pravic; (Lyon, 1994)
- itd..

Lawrence Lessig je (2006) kritično obdelal štiri metode, s katerimi kapital preprečuje svobodno rabo informacij in znanja:

- družbene norme (moralna obsodba piratstva ipd.);
- arhitekture (tehnologije in kode, ki preprečujejo dostop do informacij in znanja);
- trg (z visokimi cenami);
- zakonodaja (s sodnimi sankcijami).

Državne administracije in vplivne mednarodne organizacije (WIPO, WTO ipd..) s vsemi silami podpirajo procese privatizacije informacij in znanja ter si privoščijo takšno norčevanje iz diskriminirane večine kot je proglasitev 26. aprila za Svetovni dan intelektualne lastnine pod geslom "vzpodbujanja kreativnosti in inovacij v vsakdanjem življenju ljudi".

Vse to nas je pripeljalo v stanje, ko "večina ljudi ne preživi več niti ure, ne da bi kršili zakon o avtorskih pravicah". (Lessig, 2010)

Kapital hoče posedovati informacije in znanje, ker mu to prinaša možnost "tehnološkega nadzora" nad ustvarjanjem. Dokler so novi produkti prihajali pretežno iz rok delavcev, mu je zadoščalo že lastništvo strojev, proizvodnih linij, tovarn. V informacijski družbi se mora za vsako ceno polastiti interneta, ki je glavna tehnologija za nadziranje nastajanja nove vrednosti. Söderberg (2002) navaja razloge, zaradi katerih je internet kljub temu še vedno relativno svoboden:

- nemogoče ga je povsem nadzorovati, ker v njem veljata anonimnost in anarhija;

- avtentikacija se uveljavlja le počasi, ker ni v interesu vseh nosilcev moči;
- avtorizacija je dejansko moteča za kapital, ki mu nikoli ni šlo za avtorje;
- zasebnost bi kapitalisti radi ščitili pri sebi, drugim pa namenjajo neomejeno nadzorovanje;
- integralnost pri prenosu informacij lastnikom niti malo ne diši, ker bi veliko raje imeli proste roke za manipulacije, podobne TV-programom.

Tehnologijo za zaščito lastništva razvijajo na način "black box", da uporabniki ne bi imeli vpogleda vanjo in se je ne bi mogli dotikati. V tem je velika težava, ker mnogi najsposobnejši programerji tega ne sprejemajo in zelo hitro razgalijo takšne pristope, ki sami sebi pogosto pripisujejo oznako "user friendly".

Napačen bi bil vtis, da se pritisk privatizacije krepi le v okrilju IKT. V zadnjih desetletjih je privatizacija segla globoko v znanost oz. v ustvarjanje novega znanja. Nihče ne bo presenečen, da je to v Grundrisse napovedal že Marx: "Najprej se bo to zgodilo z analizami in aplikacijami mehaničnih in kemijskih zakonov, izhajajočih neposredno iz znanosti, ki omogočajo gradnjo strojev, sposobnih opravljati enako delo kot ga opravljajo delavci ... Inovacije bodo postale posej in aplikacije znanosti v neposredni proizvodnji bodo določale in podpirale njeno perspektivo.". Raziskovalci odkrijejo marsikaj, kar bi koristilo skupnosti, pa ostane v predalih njihovih delodajalcev, ker ne vedo, kako bi stvar unovčili.

Vsakogar med nami se tiče Googleov projekt digitalizacije osemnajstih milijonov knjig, namenjenih prostemu dostopu preko interneta. Del (16%) te skupne dobrine človeštva je zaradi časa nastanka že odrešen spon "copyrighta", na preostali del pa so sedli lastniki materialnih avtorskih pravic s vso svojo pravno težo in preprečujejo izvedbo projekta. Google je vedel, da ne bo mogoče preskočiti interesov založnikov, zato jim je namenil nadomestilo, ki bi ga plačali uporabniki. Toda lastniki nasprotujejo sami paradigmi digitalne knjige, ker prinaša drugačno pojmovanje lastnine. Zato so se obesili na okoliščino, da je treba knjigo najprej "kopirati", da jo lahko ponudimo mrežnim uporabnikom, to kopiranje pa je proti zakonu o "copyrightu" in konec. Google je pirat! Da je ironija popolna, so se založniki proglasili za zaščitnike uporabnikov, ker bo Google brez težav beležil, kaj ljudje berejo, to pa je poseg v njihovo zasebnost. Pravniki si čestitajo, ker so iz zakonodaje o avtorskih pravicah učinkovito potegnili prav vse, kar je bilo mogoče. Na tem primeru se kaže vsa sprevrženost privatizacije, ki vodi v kulturno katastrofo, država pa kljub temu s vsemi silami uveljavlja "copyright" in morda je imel Peter Drucker prav to stanje v mislih, ko je rekel: "Nič ni tako neumnega kot učinkovito početi nekaj, kar sploh ne bi smelo obstajati!"

Zloraba preživelega režima intelektualne lastnine za neomejeno privatizacijo nečesa, kar bi moralo ostati skupno dobro, postaja vse resnejša ovira razvoja novih produkcijskih sil. Nič zato, če umrejo milijoni revežev, ki ne morejo do patentiranih zdravil. Kapital tudi nima nobene slabe vesti, ker je pomemben del znanja, ki ga trži z velikimi profiti, ukradel tradicionalnim kulturam, kjer je odprto delovalo kot izkušnja mnogih generacij.

Države ščitijo korporacije, ki so same največji pirati in si nenehno prisvajajo skupno dobro, za katerega bi morale vlade najbolj skrbeti. Skupno dobro imamo v spominu kot zemljišče v rabi skupnosti (Gemeinde, gmajna), vendar je danes veliko pomembnejše skupno dobro v podobi ekoloških dobrin (voda, zrak, pokrajina), družbenih dobrin (zdravje, izobrazba) in mrežnih dobrin (internet). Za kapitalista je skupno dobro nezaslišana provokacija in spomnim se amsterdamskih "provosov" v letu 1968., ki so vpeljali belo prebarvane kolektivne bicikle – lastniško vzgojeni "spodobneži" tega preprosto niso prenesli in so jih na tisoče zmetali v kanale. Z enakim srdom gledajo kapitalisti danes na internet, ker je "nikogaršnji" in omogoča hitro in (skoraj) brezplačno storitev. Gre za inovacijo epohe, ki je nastala mimo trga v nenaravni kombinaciji vojske in svobodnjakov. Trgovci z novci neumorno že leta in leta iščejo načine, kako bi vse skupaj sprivatizirali in nastavili svoje števec za zaračunavanje vsega, kar se pretaka po omrežju. Če so pretentali Teslo pri elektriki, zakaj ne bi še Stallmana pri internetu? Microsoft je pri tem nesporni zastavonoša. (Dyer-Witherford, 2007)

Premalo se zavedamo prepletenosti in medsebojne pogojenosti skupnih dobrin: brez obvladavanja sle po maksimalizaciji profita ni dobrih izgledov za ekologijo, najmočnejše orožje pri tem pa je internet. Ker vlade tega očitno nočejo videti, je toliko več dela za solidarnostne mreže, kooperative, okoljske organizacije, lokalne skupnosti itd...

4. Copyright in odprta koda

"Ločitev strojne in programske opreme ... je nov način izražanja konflikta med idejami determinizma in svobodno voljo, med naravo in vzgojo, med geni in kulturo. Naš hardware, ki je genetsko vezan, je naša narava in nas determinira. Naša vzgoja pa je software, ki tvori naš kulturni program in je naša primerjalna svoboda." (Moglen, 1999)

Eben Moglen je dal razpravi o "copyrightu" in odprti kodi širšo razsežnost, ko je med odprto-kodnike prištel tudi Mozarta in druge umetnike. Za razliko od Billa Gatesa, vsi ti odprto vstopajo v svet ustvarjalnosti in ne skrivajo svoje "izvirne kode". Microsoftu je monopol zagotovila pravna ureditev in na njen račun se je nepopisno okoristil, v popolnem nesorazmerju z njegovim resničnim prispevkom k razvoju računalništva. Kazni, ki mu jih tu in tam naložijo državne agencije, so videti kot poteze roke pravice, v resnici pa gre zgolj za delitev plena, ki ga brez udeležbe teh držav v goljufiji sploh ne bi bilo. Države Gatesa priznavajo kot nekakšnega "Kreatorja" in windowsi se tudi širijo med ljudstvo kot kakšen "kreacionizem".

Programsko opremo – računalniške programe, glasbo, vizualne umetnosti, liturgijo, oborožitev itd.. – tvorijo biti, ki so v osnovi nerazločljivi, razen v površnih pravniških razlagah, ki so v službi lastniških interesov. Zakoni lastnikom omogočajo monopol nad biti, ki je podlaga njihovih profitov. Kdor se temu upira, ker ga skrbi socialna in kulturna diskriminacija ter razvoj civilizacije, tvega sodni pregon. Država se pri svojem enostranskem ravnanju sklicuje na skrb za kakovost, čeprav je vsem jasno, da ravno to ne drži. Je pa to način doseganja umetnega pomanjkanja na področjih, kjer ga ne bi smelo biti, npr. v kulturi, izobraževanju, znanosti, zdravstvu itd.. Privatni interes pač nima zadržkov, da ne bi tudi na teh področjih uveljavljal svoje tržne dominacije. Goreča apologetka kapitalizma Ayn Rand (1966, 128) je že ob prvem pojavu odprto-kodnega gibanja zavpila, da so "patenti srce in jedro lastninskih pravic in če padejo, jim bo avtomatsko sledila vsa druga lastnina". Stvar da je torej skrajno resna.

Nihče več ne verjame v mit, da so računalniški strokovnjaki kaj bolj svobodomiselnih od drugih ljudi. So desničarji, ki si želijo postati kapitalisti ter v ta namen izrabljajo vse mehanizme, ki jih nudi kapitalistična družbena ureditev. In so levičarji, ki zavračajo trg in vladno regulacijo ter vztrajajo pri nedotakljivosti zasebnosti ne glede na teroristične grožnje. (In ne marajo Gatesa, ker je bogat.) Resnične pozornosti pa je vreden ne-posedovalski individualizem, ki ga je kot politično filozofijo izoblikoval Richard Stallman. Dal mu je tudi pravno formo kot General Public Licence (GPL), katere preambula se glasi:

"Ko govorimo o prosti programski opremi, imamo v mislih svobodo in ne cene. Naša GPL je sestavljena tako, da vam zagotavlja svobodo razširjanja kopij (in zaračunavanje te storitve, če tako hočete); da imate dostop do izvirne kode, ali ga po želji lahko dobite; da lahko spremenite programsko opremo ali uporabite le njene dele v novih prostih programih; in da niste v dvomih, da vse to res lahko storite.

Za zaščito vaših pravic so potrebne omejitve, ki prepovedujejo komur koli, da bi vam odrekal te pravice ali od vas zahteval, da se jim odpoveste. Te omejitve pomenijo tudi določeno odgovornost za vas, če razširjate kopije programske opreme ali jih preoblikujete.

Če npr. razširjate kopije takega programa, bodisi zastonj ali za plačilo, morate prejemniku zagotoviti enake pravice, kot jih imate sami. Prepričati se morate, da je tudi on dobil ali lahko dobi izvirno kodo. In dolžni ste ga seznaniti s temi pogoji, da bo poznal svoje pravice."

Navedeni in iz njih izvedeni pogoji uporabe intelektualne lastnine so podlaga, na kateri nastaja in se širi skupno dobro v "kiber-prostoru". To je "Linusov zakon", ki ga Eric Raymond (1999) šteje za začetek konca lastniške ureditve produkcije.

Lastništvu zapisane duše imajo z odprto kodo hudo težavo, ker ne morejo razumeti, zakaj jo ljudje delajo, če od tega nimajo profita? Rešilna bilka zanje je odgovor, da gre za "darila", ki vedno predpostavljajo neko povračilo, čeprav ni vedno jasno, kakšno. Potemtakem gre, hvalabogu, vendarle za neko trgovanje. Toda to je zmotno sklepanje: v resnici gre za skupno dobro in za nobeno barantanje. Bližje resnici bi bil odgovor, da odprto-kodni programerji kot nadomestilo za vložen trud sprejemajo strokovno reputacijo. Vendar je tudi to le dopolnilna razlaga, saj je tudi pri odprto-kodnem programiranju največ dela z mukotrpnim dokumentiranjem, ki ne prinaša slave. Pomembnejši del resnice se skriva v vznemirljivosti sodelovanja v globalnem zboru odprto-kodnih programerjev. Užitek je primerljiv s petjem v odličnem pevskem zboru, ko v predani koordinaciji pevcev, dirigenta in skladatelja nastane glasbena umetnina. Primerjava ni iz trte izvita, ampak meri na navdušujočo izvedbo Lux Aurumque z virtualnim zborom preko svetovnega spleta, s katero je Eric Whitacre (2010) odprl novo poglavje v najbolj razširjeni umetnosti na svetu.

Za tiste, ki se doslej niso pobilžje srečali z odprto kodo, bom po Donaldu Rosenbergu (1998) povzel njeno zgodovino, ostali pa lahko ta odstavek preskočijo. Misel, ki je najprimernejša kot moto, je iz pridige apostola Pavla, da je denar vir vsega prekletstva. Za dober zaslužek je zmeraj najprej potreben monopol, ki se naslanja na avtoritarno oblast. Tega je bilo na začetku računalništva obilo, saj se je povezovalo z vojsko, policijo ipd.. Prvi se je temu demonstrativno uprl Lee Felsenstein na Berkeleyu, ko je v hipijevskem duhu po ulici razpostavil računalniške terminale in vabil mimojdoče, da brez omejitev uporabijo "posvečeno" tehnologijo. Temu bi lahko rekli napoved PC-jev. Še korak dlje je šel Ted Nelson v projektu Xanadu, ko je ponudil prvo računalniško omrežje kot napoved svetovnega spleta. Vse to se je dogajalo pred pol stoletja, ko računalniški programi še niso bili tržno blago in so se jih ljudje brez zadržkov učili drug od drugega. Richard Stallman je nekaj let kasneje takšno stanje opisal kot "računalniški raj", ki bi ga morali ohraniti za večnost. Toda, hudič ni miroval in zmagala je sla po denarju. Rodila se je "zaprta" lastniška programska oprema. Stallman se ji je nemudoma uprl in ustanovil Free Software Foundation, ki je še naprej brezplačno delila programsko opremo. Na ta način distribuirano programsko opremo so poimenovali "prosta" tudi zaradi tega, ker njenega razvoja in razširjanja nista mogla nadzirati ne kapital in ne država. Ureditvi so rekli "prosto kopiranje" (copylefting). Podrobnosti določa GPL: 1. Kopirati je dopustno sleherni program pod pogojem, da kopijo spremlja GPL, zaračunavati pa se sme le cena kopiranja in distribucije ter zjamčeni servis. 2. Spremembe programa je treba dati v obtok pod enakimi pogoji GPL. Odprte kode ne bi bilo brez UNIXA, ki je prevladoval v vseh akademskih okoljih, dokler ga leta 1979. niso začeli zaračunavati. To je takoj povzročilo razpad prej enovite platforme na maso variacij v podobi nekompatibilnih tržnih produktov. Vsak je pač mislil le na svoj žep in je skušal uporabnika trajno prikleniti nase. Cela osemdeseta leta so divjale UNIXOVE vojne, ki imajo zgodovinsko vzporednico v Tridesetletni vojni. Razdejanje je bila voda na Stallmanov mlin odprte kode, ki je skupaj z nastajajočim internetom kazala pot nazaj v "računalniški raj". Velike zasluge za to ima tudi Bill Gates, ki je kot imperator, jahajoč na konju PC s svojimi windowsi in NT-ji zaslužnil vsa namizja in srednje računalništvo ter tako prisilil vse druge, da so se začeli povezovati okoli odprte kode ter ob velikih sistemih doslej že osvojili tudi strežniško sfero. Microsoft ni več največja računalniška korporacija in odprta koda ne nedvomno računalništvo prihodnosti.

Zgodbo odprte kode je mogoče povedati na mnogo načinov, a vsaka se konča s spoznanjem, da je "copyright", ki je prisposoda zaprte lastniške programske opreme, v informacijski dobi anahronizem in velika ovira razvoja. Tudi v eri tiska bi lahko našli vrsto razlogov proti "copyrightu" in vsi vemo, da so bila najbolj ustvarjalna tista okolja, kjer so ga vsaj začasno izključili: znanstveni inkubatorji, umetniški kolektivi, kulturne prelomnice ipd.. Na srečo je bilo takih "obvozov" v zgodovini vse polno. Za digitalno dobo pa je po Christopherju Keltyju (2008) največja grožnja v tem, da lahko "copyright" s podporo računalniških nadzornih orodij resnično zavлада nad ustvarjalnostjo, ki ne bo mogla izkoristiti možnosti spleta, večpredstavnosti in nešteti drugih novih priložnosti digitalne dobe.

5. "Copyleft" za preživetje avtorjev

Eno je gotovo: za ustvarjalce v digitalnem okolju je "copyright" popolnoma neustrezna ureditev in ogroža njihovo eksistenco. Ustvarjalci programske opreme to že vedo, likovniki, glasbeniki, pisatelji, filmarji in drugi ustvarjalci pa o tem še dvomijo. Ne znajo si predstavljati preživetja brez drobtinic, ki jih poberejo okoli bogato obložene mize razpolagalcev z intelektualno lastnino. Niso še ugotovili da jih lahko digitalna tehnologija neposredno poveže z uporabniki in da posredniki niso več potrebni. V tem trenutku to res zveni anarhistično, ker pač ni izdelanih organizacijskih načinov (poslovnih modelov), kako to realizirati.

Ustvarjalci so pred zgodovinsko prelomnico in ni čudno, če težko dojemajo svoj položaj in se še težje odločijo za zahtevne praktične korake. Iščejo izhod iz sveta, ki je odvisen od njihovega dela, z njim pa razpolagajo drugi. Razmere res spominjajo na klasični razredni konflikt, zato tudi ni presenetljivo, če se po razlage vračamo k Marxu.

Lastnina ni prijateljica ustvarjalcev! Te resnice "copyright" v 400 letih svoje vladavine nikakor ni omajal. Intelektualna lastnina naj bi ustvarjalcem zagotavljala preživetje, vendar je zelo malo raziskav, ki bi to potrjevale. V glavnem živijo od javnega denarja, od lastnih sredstev iz neke druge zaposlenosti, od redkih fundacij ter le tu in tam od prodaje avtorskih pravic. Intelektualna lastnina torej za ustvarjalce ne pomeni kaj dosti, povsem drugače pa je pri lastnikih materialnih avtorskih pravic, ki na tem gradijo svoje premoženje.

Ne glede na visoko mnenje – pogosto hlinjeno – ki ga v družbi gojimo do ustvarjalcev, njihov materialni položaj in zaslužki redko sežejo preko skromne dnine, zadostne komaj za goli obstoj. To je "železni zakon avtorskega preživetja", ki je učinkovit tudi zato, ker je avtorjeva prva skrb, kako spraviti delo med ljudi in je pripravljen sprejeti tudi žaljive pogoje. Če odkupe preračunamo na urno postavko, dobimo sramotno vsoto, za katero bi si redko kdo zavihal rokave. Situacija pa se spremeni, ko delo postane lastnina posrednika in se pojavi na trgu. Tedaj postane jasno, komu služi "copyright".

Tako smo pri bistvu zakonodaje o zaščiti avtorjev pred nepooblaščenim razmnoževanjem (predvajanjem). Moralna avtorska pravica je v njej zgolj okrasek, vse drugo pa je namenjeno varovanju interesov lastnikov materialnih pravic. Čeprav obstajajo glede tega mednarodne konvencije, so razlike med državami velike in odvisne od tega, kako države gledajo na pomen svobodnega pretoka idej, informacij, znanja itd.. Od tega je odvisen razvoj celih sektorjev kot so kultura, znanost, izobraževanje. Vsi ti sektorji temeljijo na priznavanju uporabne vrednosti, menjalna vrednost, ki jo omogoča "copyright" pa je zanje tujek, ki deformira naravo dejavnosti in jo razkraja. Digitalizacija bo to samo še potencirala.

Družba znanja uspeva v okoljih, kjer so znali v "copyright" vgraditi bistvene omejitve lastninskih pravic oz. t.i. izjeme v korist uporabnikov. V takih okoljih so vse bližje prevladi "copyleft" in zanje si upam napovedati učinek "renesanse". Kazalec, po katerem presojam stopnjo "osvobojenosti", je obseg uporabe odprte kode v šolstvu, znanosti, kulturi, zdravstvu, javni upravi itd.. Če je ni zaznati in je celo zatirana, lahko govorimo v slepi ulici v razvoju informacijske družbe in, bolj ironično, o žabi, ki ne ve, da se kuha. Odnos do odprte kode je tudi značilno odvisen od prevladujoče miselnosti o skupnem dobru, kar odprta koda na intelektualnem področju tudi je. "Copyleft", ki ga s vsemi pozitivnimi učinki v nekem okolju izbori odprta koda, zlahka in s pridom izkoristijo tudi ustvarjalci z drugih področij, vendar so za to potrebni še nekateri dodatni pogoji. Osvobojenost stvaritve od menjalne vrednosti predpostavlja razmere, ko ustvarjalci niso prepuščeni trgovanju, ampak jim je priznan javni pomen ter temu primerna podpora njihovega delovanja. Glede na njihov prispevek k "boljši družbi" je to vsekakor upravičeno, trči pa ob nasprotovanje bogataškega sloja, ker njihovo "kapitaliziranje" zasebnih zbirk izgubi vrednost.

V industriji programske opreme so mnoge velike korporacije dokončno priznale prednosti ureditve "copyleft" in so se vključile v odprto-kodno računalništvo. Včerajšnja "utopija" je postala realnost in vztrajanje pri pravni ureditvi intelektualne lastnine po logiki nekega preteklega obdobja je kričече nesmiselno. Priznati pa je tudi treba, da dejansko zmaguje srednja pot, ki pomeni občutno

popravljanje in prilagajanje "copyrighta" novim pogojem ustvarjanja v informacijski družbi. V veljavo prihajajo njegove vse bolj fleksibilne verzije, ki sicer še vedno temeljijo na kontroli kopiranja, vendar vedno bolj upoštevajo tudi potrebe sodobnih uporabnikov. Najbolj razširjena takšna kompromisna rešitev je Creative Commons, ki jo takoj prepoznamo po popravku klasične grožnje "Vse pravice pridržane!" v mehkejšo varianto "Nekatere pravice pridržane!" Glede na nedefiniran odnos okolja do njihovega prispevka v skupno dobro, so si ustvarjalci pred prehodom na "copyleft" prisiljeni pridržati pravico, da lahko svoje delo tudi prodajo.

Martin Kretschmer (2006) je v okviru Centre for Intellectual Property Policy&Management izdelal študijo o dohodkih avtorjev iz naslova "copyrighta", iz katere izhaja, da npr. le 2,4% nemških skladateljev in 5% britanskih živi izključno od avtorskih pravic. Blizu 80% ameriških glasbenikov živi od drugega poklica in skoraj polovici predstavljajo nadomestila za avtorske pravice manj kot 20% letnih dohodkov. Potemtakem postopno slovo od "copyrighta" ne more biti socialna katastrofa za avtorje in vsekakor oni niso tisti, pri katerih bi pravo intelektualne lastnine odločalo o "biti ali ne biti", kar je sicer najpogostejša utemeljitev za obstoj in ostrejšše sankcioniranje "copyrighta". Kot navaja Kretschmer, je npr. poprečno letno izplačilo ustvarjalcem preko britanske Performing Right Society komaj 84 funtov, kar je daleč od tega, da bi usodno vplivalo na stanje ustvarjalnosti. Ob tem pa je splošno znano, da se v britanski "kulturni industriji" obračajo milijarde, o katerih pa lahko ustvarjalci le sanjajo. In to je jedro problematičnosti "copyrighta", ki ga država podpira in se pri tem hvali, da to počne za avtorje.

V Deklaraciji o principih švedske Piratske stranke lahko preberemo: "Današnja zakonodaja o "copyrightu" in patentih omogoča škodljive monopole, izgubo pomembnih demokratičnih vrednot, oviranje ustvarjalnosti v kulturi in znanju ter preprečuje bogatejše življenje ljudi. zahtevamo odpravo patentov ter pošteno in uravnoteženo zakonodajo o "copyrightu", zasnovano na volji ljudi, na bogatenju njihovega življenja, ki bo dopuščala zdravo poslovno klimo, ustvarjanje znanja in kulture kot skupnega dobra in bo koristila razvoju družbe kot celote". (Piratpartiet, 2008)

6. Viri

BETTIG, V.R. (1996) Copyrighting culture: The political economy of intellectual property. Boulder CO: Westview Press

DYER-WITHERFORD, N. (1999) Cyber-Marx: Cycles and circuits of struggle in high technology capitalism. Urbana: Univ. of Illinois

DYER-WITHERFORD, N. (2003) Sim Capital: General intellect, world market, species being and the video-game. V: M. Bousquet, K., K. Wills (ur.) The politics of information: The electronic mediation of social change. Stanford CA: Alt-X Prss

DYER-WITHERFORD, N. (2007) Commonism. *Turbulence Ideas Movement*, Jun 2007 http://turbulence.org.uk/turbulence_1/commonism/

HARD, M., A. NEGRI (2003) Imperij. Ljubljana: Študentska založba

KELTY, C. (2008) Two bits. The cultural significance of free software. Durham: Duke Univ. Press

KRETSCHMER, M. (2006) Empirical evidence on copyright earnings. (Prispevek za DIME IPR Conference v Londonu, 14-15 sept. 2006) <http://ipr.dime-eu.org/files/active/0/Kretschmer.pdf>

LESSIG, L. (2006) Code, version 2.0 New York: Basic Books

-
- LESSIG, L. (2010) For the love of culture. Google, copyright, and our future. *The New Republic*, Jan. 26. http://www.tnr.com/print/article/the_love_culture
- LYON, D. (1994) *The electronic eye: The rise of the surveillance society*. London: Polity Press
- MARX, K. (1974) *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie 1857-1858*. Berlin: Dietz
- MOGLEN, E. (1999) Anarchism triumphant: Free software and the death of copyright. *First Monday* http://emoglen.law.columbia.edu/my_pubs/anarchism.html
- MOSCO, V., J. WASKO (ur.) (1988) *The political economy of information*. Madison WI: Univ. of Wisconsin Press
- NEGRI, A. (1984) *Marx beyond Marx: Lesson on the Grundrisse*. South Hudley MA: Bergin and Garvey
- NELKIN, D. (1984) *Science as intellectual property: Who controls research?* New York: MacMillan
- NOBLE, F.D. (1998) Digital diploma mills: The automation of higher education. *First Monday*, 3 (January) http://firstmonday.org/issues/issue3_1/noble/
- PIRATPARTIET (2008) Pirat Party Declaration of Principle 3.2 <http://docs.piratpartiet.se/Principles%203.2.pdf>
- RAND, A. (1966) *Capitalism: The unknown ideal*. New York: New American Library
- RAYMOND, E. (1999) *The cathedral and the bazaar*. O'Reilly&Associates
- RIFKIN, J. (2000) *The age of access: How the shift from ownership to access is transforming capitalis*. London: Penguin
- ROSENBERG, D. (1998) Copyleft and the religious wars of the 21st century. Stromian Technology <http://www.stromian.com/copyleft.htm>
- SÖDERBERG, J. (2002) Copyleft vs. copyright: A marxist critique. *First Monday*, 7(3) http://firstmonday.org/issues/issue7_3/soderberg/index.html
- SÖDERBERG, J. (2004) Reluctant revolutionaries: The false modesty of reformist critics of copyright. *Journal of Hyper(+)-drome. Manifestation 1. Sept.*
- TOFFLER, A. (1980) *The third wave*. New York: Morrow
- WALLACE, J. (1997) *Overdrive: Bill Gates and the race to control cyberspace*. New York: Wiley
- WHITACRE, E. (2010) Lux Aurumque http://www.ted.com/talks/a_choir_as_big_as_internet.html